

Uvod v numerične metode

Ruslan Urazbakhtin

19. januar 2026

Kazalo

1	Uvod	3
1.1	Absolutna in relativna napaka	3
1.2	Predstavljiva števila	3
1.3	Občutljivost problema	4
1.4	Vrste napak pri numeričnem računanju	5
1.5	Stabilnost numerične metode	5
2	Nelinearne enačbe	7
2.1	Uvod	7
2.2	Bisekcija	7
2.3	Navadna iteracija	8
2.4	Tangentna metoda	10
2.5	Metode brez računanja odvoda	11
2.6	Ničle polinomov	12
3	Sistemi linearnih enačb	14
3.1	Uvod	14
3.2	Vektorske in matrične norme	16
3.3	Občutljivost sistemov linearnih enačb	19
3.4	LU razcep	20
3.5	Analiza zaokrožitvenih napak pri LU razcepu	24
3.6	Sistemi posebne oblike	24
4	Sistemi nelinearnih enačb	25
4.1	Newtonova metoda	25
4.2	Kvazi Newtonove metode	26
5	Linearni problemi najmanjših kvadratov	28
5.1	Uvod	28
5.2	QR razcep	28
5.3	Givensove rotacije	29
5.4	Householderjeva zrcaljenja	31
6	Problemi lastnih vrednosti	32
6.1	Potenčna metoda	32
6.2	Inverzna iteracija	34
6.3	Ortogonalna iteracija	34
6.4	QR iteracija	35
6.4.1	Redukcija na Hessenbergovo obliko	35
6.4.2	Premiki	36
7	Polinomska interpolacija	38
7.1	Uvod	38
7.2	Lagrangeva interpolacija	38
7.3	Deljene difference	39

1 Uvod

Numerična metoda je postopek, ki iz danih numeričnih podatkov s končnim številom elementarnih operacij: $+$, $-$, $/$, $*$, $\sqrt{}$, izračuna numerični rezultat.

1.1 Absolutna in relativna napaka

Definicija 1.1. *Napaka približka* je razlika med približkom $\hat{x}$ in točno vrednostjo x .

- *Absolutna napaka* je $d_a = \hat{x} - x$.
- *Relativna napaka* je $d_r = \frac{\hat{x} - x}{x}$.

1.2 Predstavljliva števila

V računalniku so *predstavljliva* števila zapisana v premični piki kot

$$x = \pm m \cdot b^e,$$

kjer je $m = 0.c_1c_2 \dots c_t$ *mantisa* in

- b : baza (običajno 2 ali 10),
- t : dolžina mantise,
- e : eksponent v mejah $L \leq e \leq U$,
- c_i : številke v mejah od 0 do $b - 1$.

Če je $c_1 \neq 0$, potem je število *normalizirano*, sicer pa *subnormalizirano*. Zahtevamo, da lahko $c_1 = 0$, samo če $e = L$. Zapis označimo s $P(b, t, L, U)$.

Zgled 1.2. Naj bo $x \in P(b, t, L, U)$. Tedaj

$$x = \pm(c_1b^{-1} + c_2b^{-2} + \dots + c_tb^{-t}) \cdot b^e.$$

Na primer

$$0.1101_2 \cdot 2^2 = (2^{-1} + 2^{-2} + 2^{-4}) \cdot 2^2 = 3.25.$$

Standard IEEE

- *single*: $P(2, 24, -125, 128)$.
- *double*: $P(2, 53, -1021, 1023)$.

Zaokrožanje

Naj bo x pozitivno število z neskončnim zapisom

$$x = 0.d_1d_2 \dots d_t d_{t+1} \dots \cdot b^e.$$

Kandidata za predstavljliv približek, ki ga označimo s $\text{fl}(x)$, sta najbližji predstavljlivi števili z leve in z desne

$$\begin{aligned} x_- &= 0.d_1d_2 \dots d_t \cdot b^e, \\ x_+ &= (0.d_1d_2 \dots d_t + b^{-t}) \cdot b^e. \end{aligned}$$

Pri standardu IEEE uporabimo *zaokrožanje* in za $\text{fl}(x)$ izberemo predstavljlivo število, ki je najbližje x .

Osnovna zaokrožitvena napaka

Izrek 1.3. Če za število x velja, da $|x|$ leži na intervalu med najmanjšim in največjim pozitivnim predstavljenim normaliziranim številom, potem velja

$$\frac{|\text{fl}(x) - x|}{|x|} \leq u,$$

kjer je $u = \frac{1}{2}b^{1-t}$ osnovna zaokrožitvena napaka.

Dokaz. **TODO**

□

Velja

$$\text{fl}(x) = x(1 + \delta) \text{ za } |\delta| \leq u$$

- single: $u = 2^{-24} \approx 6 \cdot 10^{-8}$,
- double: $u = 2^{-53} \approx 1 \cdot 10^{-16}$.

Računanje po standardu IEEE

Velja *pravilo korektnega zaokroževanja*: Če na dveh predstavljenih številih izvedemo osnovno računsko operacijo in je rezultat spet v intervalu predstavljenih števil, dobimo isto, kot če bi zaokrožili točen rezultat.

Če sta x, y predstavljeni števili in je rezultat znotraj normaliziranih predstavljenih števil, potem velja:

- $\text{fl}(x \oplus y) = (x \oplus y)(1 + \delta)$, $|\delta| \leq u$,
- $\text{fl}(\sqrt{x}) = \sqrt{x}(1 + \delta)$, $|\delta| \leq u$.

Izjeme so:

- če pride do *prekoračitve* (overflow) obsega predstavljenih števil, dobimo $\pm\infty$,
- če pride do *podkoračitve* (underflow) obsega predstavljenih števil, dobimo 0,
- če dopuščamo subnormalizirana števila in je $\text{fl}(x \oplus y)$ subnormalizirano število, lahko $|\delta|$ naraste v najslabšem primeru do $\frac{1}{2}$.

1.3 Občutljivost problema

Če se rezultat pri majhni spremembi argumentov (motnji oz. perturbaciji) ne spremeni veliko, je problem *neobčutljiv*, sicer pa je *občutljiv*.

Stopnja občutljivosti

Občutljivost merimo s supremumom razmerja med spremembo rezultata in spremembo podatkov, ko gre sprememba podatkov proti 0.

Zgled 1.4. Naj bo $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ odvedljiva funkcija. Zanima nas razlika med $f(x)$ in $f(x + \delta x)$, kjer je δx majhna motnja.

Velja (diferencial)

$$|f(x + \delta x) - f(x)| \approx |f'(x)| \cdot |\delta x|,$$

torej je $|f'(x)|$ *absolutna občutljivost* f v točki x .

Za oceno relativne napake dobimo

$$\frac{|f(x + \delta x) - f(x)|}{|f(x)|} \approx \frac{|f'(x)| \cdot |x|}{|f(x)|} \cdot \frac{|\delta x|}{|x|},$$

torej je $\frac{|f'(x)| \cdot |x|}{|f(x)|}$ *relativna občutljivost* f v točki x .

1.4 Vrste napak pri numeričnem računanju

Imamo tri vrste napak:

- *Neodstranljiva napaka*: ker začetni podatki niso točni.
  - Namesto x računamo s približkom $\bar{x}$ in zato namesto $y = f(x)$ izračunamo $\bar{y} = f(\bar{x})$. Neodstranljiva napaka je

$$D_n = y - \bar{y}.$$

- *Napaka metode*: ker metoda s katero računamo, ni točna.
  - Namesto f računamo vrednost funkcije g , ki jo lahko izračunamo s končnim številom operacij. Namesto $\bar{y} = f(\bar{x})$ tako izračunamo $\tilde{y} = g(\bar{x})$. Napaka metode je

$$D_m = \bar{y} - \tilde{y}.$$

- *Zaokrožitvena napaka*: ker pri vseh vmesnih izračunih zaokrožujemo.
  - Pri računanju $\tilde{y} = g(\bar{x})$ se pri vsaki računski operaciji pojavi zaokrožitvena napaka, tako da namesto $\tilde{y}$ izračunamo $\hat{y}$. Zaokrožitvena napaka je

$$D_z = \tilde{y} - \hat{y}.$$

Celotna napaka je

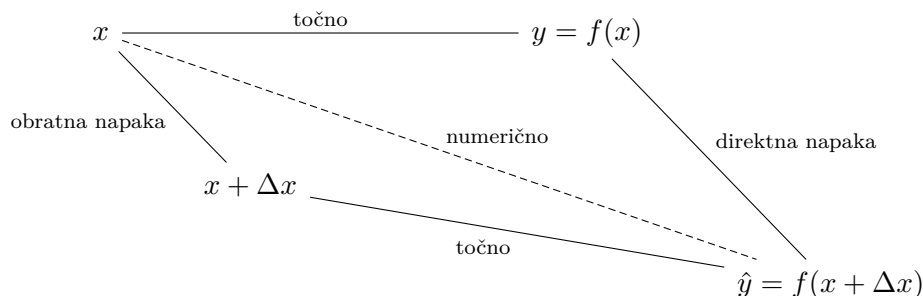
$$D = D_n + D_m + D_z.$$

Velja

$$|D| \leq |D_n| + |D_m| + |D_z|.$$

1.5 Stabilnost numerične metode

Numerična metoda iz x namesto $y = f(x)$ izračuna $\hat{y}$.

Metoda je *natančna*, če je za vsak x direktna napaka majhna. Torej vedno dobimo bližnji odgovor.

Če za vsak x obstaja tak $\hat{x} = x + \Delta x$ blizu x (absolutno oz. relativno), da je $f(\hat{x}) = \hat{y}$, je metoda *obratno stabilna* (absolutno oz. relativno). Obratno stabilna metoda vedno vrne točen odgovor na bližnje vprašanje.

Povezava med občutljivostjo, direktno in obratno napako

Velja

$$|\text{direktna napaka}| \leq \text{občutljivost} \cdot |\text{obratna napaka}|$$

Torej, če je metoda obratno stabilna, je direktna napaka omejena s produktom občutljivosti in nekaj majhnega.

Če je za vsak x direktna napaka omejena s produktom občutljivosti in nekaj majhnega, je metoda *direktno stabilna*.

Obratno stabilna metoda je tudi direktno stabilna, obratno pa ni nujno res.

Metoda je *stabilna*, če je obratno ali direktno stabilna.

2 Nelinearne enačbe

2.1 Uvod

Iščemo rešitve (ničle) enačbe $f(x) = 0$, kjer je $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ ali $f : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$. Lahko imamo eno ničlo, več ničel, neskončno ničel ali nič ničel.

Naj bo f zvezno odvedljiva funkcija v okolici α in $f(\alpha) = 0$.

- Če je $f'(\alpha) \neq 0$, je α *enostavna ničla*.
- Če je $f'(\alpha) = 0$, je α *večkratna ničla*.
  - Če je $f \in C^m$ v okolici α in $f'(\alpha) = \dots = f^{(m-1)}(\alpha) = 0$, $f^{(m)}(\alpha) \neq 0$, je α *m-kratna ničla*.

Občutljivost ničel

Naj bo x približek za ničlo α in $|f(x)| \leq \varepsilon$. Naj bo α enostavna ničla funkcije $f \in C^1$. Vemo, da je $f'(\alpha) \neq 0$. Po Lagrangeovem izreku:

$$\begin{aligned} |f(x) - f(\alpha)| &= |f'(c)| |x - \alpha| \approx |f'(\alpha)| |x - \alpha| \\ \Rightarrow |x - \alpha| &\lesssim \frac{\varepsilon}{|f'(\alpha)|} \\ \Rightarrow \frac{1}{|f'(\alpha)|} &\text{ je občutljivost ničle } \alpha. \end{aligned}$$

Po drugi strani, vemo, da je občutljivost izračuna funkcije enaka absolutne vrednosti odvoda, tj.

$$\alpha = f^{-1}(0) \Rightarrow |(f^{-1})'(0)| = \frac{1}{|f'(\alpha)|}.$$

Naj bo zdaj α dvojna ničla, torej $f(\alpha) = f'(\alpha) = 0$, $f''(\alpha) \neq 0$. Tedaj

$$\begin{aligned} f(x) &= f(\alpha) + f'(\alpha)(x - \alpha) + \frac{f''(c)}{2}(x - \alpha)^2 \\ \Rightarrow |x - \alpha| &\lesssim \sqrt{\frac{2\varepsilon}{|f''(\alpha)|}} = O(\varepsilon^{1/2}). \end{aligned}$$

Torej potrebujemo manjši ε , da dobimo dobro aproksimacijo.

2.2 Bisekcija

Izrek 2.1 (o bisekciji). *Naj bo $f : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ zvezna in $f(a) \cdot f(b) \leq 0$. Tedaj obstaja $c \in (a, b)$, da je $f(c) = 0$.*

Algorithm 1: Bisekcija**Data:** $a, b \in \mathbb{R}$, $f \in C[a, b]$, $\varepsilon \in (0, \infty)$ **Result:** $c \in (a, b)$, da je $f(c) \approx 0$ $e \leftarrow b - a$ **while** $e > \varepsilon$ /* $b - a > \varepsilon$ */**do** $e \leftarrow e/2$ $c \leftarrow a + e$ **if** $\text{sgn}(f(a)) = \text{sgn}(f(c))$ **then** $a \leftarrow c$ **else** $b \leftarrow c$ **end****end****Opomba 2.2.**

- Ne preverjamo, če je $f(c) = 0$, saj je to zelo redek dogodek.
- Uporabljamo $e = e/2$ namesto $c = (a + b)/2$, da smo gotovi, da se postopek ustavi.

Analiza števila korakov. Program se ustavi, ko

$$(b - a) \cdot 2^{-k} < \varepsilon.$$

Sledi, da

$$k = \left\lceil \log_2 \left(\frac{b - a}{\varepsilon} \right) \right\rceil.$$

Torej je število korakov odvisno le od ε in začetne širine intervala.

Opazimo, da se napaka v vsakem koraku razpolovi, kar je tipičen primer linearne konvergence.

2.3 Navadna iteracijaIščemo rešitve enačbe $f(x) = 0$. Enačbo predelamo v ekvivalentno obliko $g(x) = x$, tj.

$$f(x) = 0 \text{ (} x \text{ je ničla } f) \Leftrightarrow x = g(x) \text{ (} x \text{ je negibna točka } g).$$

Zgled 2.3. Naj bo $f : D \subseteq \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ funkcija. Lahko definiramo

- $g(x) := f(x) - x$.
- $g(x) := x - c \cdot f(x)$, $c \neq 0$.
- $g(x) := x - h(x) \cdot f(x)$, $h(x) \neq 0$.

Postopek. Izberimo začetni približek x_0 in računamo

$$x_{r+1} = g(x_r), \quad r = 0, 1, \dots$$

To je *navadna iteracija* in g je *iteracijska funkcija*.

Ob ustrezno izbrani iteracijske funkcije g in dobrem začetnem približku je $\lim_{r \rightarrow \infty} x_r = \alpha$, kjer je

$$\alpha = g(\alpha) \quad \text{oz.} \quad f(\alpha) = 0.$$

Da navadna iteracija deluje za ničlo α , mora biti g skrčitev na neki okolici α , tj.

$$|g(x) - g(y)| \leq m|x - y|, \quad m < 1.$$

Izrek 2.4. Naj bo $\alpha = g(\alpha)$ in naj bo α na $I = [\alpha - \delta, \alpha + \delta]$ za nek $\delta > 0$ zadošča Lipschitzovem pogoju, tj.

$$|g(x) - g(y)| \leq m|x - y| \quad \text{za } 0 \leq m < 1 \quad \text{za vse } x, y \in I.$$

Tedaj za vsak $x_0 \in I$ zaporedje $x_{r+1} = g(x_r)$ za $r = 0, 1, \dots$ konvergira k α in velja:

1. $|x_r - \alpha| \leq m^r |x_0 - \alpha|$;
2. $|x_{r+1} - \alpha| \leq \frac{m}{1-m} |x_{r+1} - x_r|$.

Dokaz. **TODO**

□

Opomba 2.5. Ocena $|x_{r+1} - \alpha| \leq \frac{m}{1-m} |x_{r+1} - x_r|$ nam pove, kako daleč smo od negibne točke.

Posledica 2.6. Naj bo $\alpha = g(\alpha)$. Naj bo g zvezno odvedljiva v okolici α in $|g'(\alpha)| < 1$. Tedaj obstaja $\delta > 0$, da za vsak $x_0 \in I = [\alpha - \delta, \alpha + \delta]$ zaporedje $x_{r+1} = g(x_r)$ za $r = 0, 1, \dots$ konvergira k α .

Dokaz. **TODO**

□

Naj bo $\alpha = g(\alpha)$. Naj bo g zvezno odvedljiva v okolici α in $|g'(\alpha)| < 1$:

- Če je $|g'(\alpha)| < 1$, potem je α *privlačna* negibna točka.
- Če je $|g'(\alpha)| > 1$, potem je α *odbojna* negibna točka.

Definicija 2.7. Recimo, da je $\alpha = \lim_{r \rightarrow \infty} x_r$ in obstaja

$$\lim_{r \rightarrow \infty} \frac{|x_{r+1} - \alpha|}{|x_r - \alpha|^p} = c > 0.$$

Tedaj zaporedje x_r konvergira k α z redom p .

- Če je $p = 1$, konvergenca *linearna*,
- Če je $p = 2$, konvergenca *kvadratična*,
- Če je $p = 3$, konvergenca *kubična*,
- Če je $1 < p < 2$, konvergenca *superlinearna*,
- Če je $2 < p < 3$, konvergenca *superkvadratična*.

Izrek 2.8. Naj bo $\alpha = g(\alpha)$. Naj bo g p -krat zvezno odvedljiva funkcija v okolici α in

$$g'(\alpha) = \dots = g^{(p-1)}(\alpha) = 0 \quad \text{in} \quad g^{(p)}(\alpha) \neq 0.$$

Tedaj je v bližini α red konvergence $x_{r+1} = g(x_r)$ enak p .

V primeru $p = 1$, mora veljati še, da je $|g'(\alpha)| < 1$.

Dokaz. **TODO**

□

Praktičen način.

- Pri linearni konvergenci se število točnih decimalk povečuje linearno (ni nujno za celo število).
- Pri kvadratni konvergenci se število točnih decimalk iz koraka v korak približno podvoji.

2.4 Tangentna metoda

Naj bo f dvakrat zvezna odvedljiva funkcija v okolici α in $f(\alpha) = 0$. Naj bo x_r približek za ničlo α . Iščemo popravek Δx_r , da bo $f(x_r + \Delta x_r) = 0$.

Ideja. Razvijemo $f(x_r + \Delta x_r)$ v Taylorjevo vrsto:

$$0 = f(x_r + \Delta x_r) = f(x_r) + f'(x_r) \cdot \Delta x_r + \underbrace{\frac{f''(c_r)}{2} \cdot \Delta x_r^2}_{\text{zanemarimo}}$$

$$\Rightarrow \Delta x_r \approx -\frac{f(x_r)}{f'(x_r)}.$$

Za novi približek vzamemo

$$x_{r+1} = x_r - \frac{f(x_r)}{f'(x_r)}.$$

To je *tangentna metoda*.

Opomba 2.9. Tangentna metoda je poseben primer navadne iteracije za

$$g(x) = x - \frac{f(x)}{f'(x)}.$$

Geometrijska interpretacija

TODO

Analiza reda konvergence

TODO

Konvergenca tangentne metode

Definiramo z $e_r := x_r - \alpha$ napako i -tega približka. Naj bo $f \in C^2$ in α enostavna ničla. Teda

$$0 = f(\alpha) = f(x_r) + f'(x_r)(\alpha - x_r) + \frac{f''(c_r)}{2}(\alpha - x_r)^2$$

$$\Rightarrow 0 = \frac{f(x_r)}{f'(x_r)} + \alpha - x_r + \frac{f''(c_r)}{2f'(x_r)}(\alpha - x_r)^2$$

$$\Rightarrow e_{r+1} = \frac{f''(c_r)}{2f'(x_r)}e_r^2.$$

V bližini α torej velja:

$$e_{r+1} \approx C e_r^2, \quad C = \frac{f''(\alpha)}{2f'(\alpha)}.$$

Torej za dvakrat zvezno odvedljivo funkcijo f imamo zagotovljeno lokalno konvergenco tangentne metode.

V določenih primerih imamo tudi globalno konvergenco.

Izrek 2.10. *Naj bo f na $I = [a, \infty)$ dvakrat zvezno odvedljiva funkcija, ki ima ničlo $\alpha \in I$. Naj bo f naraščajoča in konveksna. Tedaj je α edina ničla na I in za vsak $x_0 \in I$ tangentna metoda konvergira k α .*

Dokaz. **TODO**

□

2.5 Metode brez računanja odvoda

Sekantna metoda

Namesto tangente uporabimo sekanto skozi $(x_r, f(x_r))$, $(x_{r-1}, f(x_{r-1}))$. To je ekvivalentno temu, da v tangentni metodi $f'(x_r)$ aproksimiramo z $\frac{f(x_r) - f(x_{r-1})}{x_r - x_{r-1}}$. Torej

$$x_{r+1} = x_r - \frac{f(x_r)(x_r - x_{r-1})}{f(x_r) - f(x_{r-1})}.$$

V vsakem koraku potrebujemo en nov izračun funkcije f , razen na začetku 2. Na začetku še potrebujemo sve začetni vrednosti x_0 , x_1 , ni pa kakšnih dodatnih omejitev, kot pri bisekciji.

Opomba 2.11. Pričakujemo, da se sekantna metoda obnaša podobno kot tangentna metoda.

Za sekantno metodo se da pokazati zvezo

$$e_{r+1} \approx C e_r e_{r-1}.$$

Sekantna metoda ima red konvergence $p \approx 1.62$, če je α enostavna ničla in $f''(\alpha) \neq 0$.

Opomba 2.12. Sekantna metoda ni primer navadne iteracije, saj je x_{r+1} odvisen od dveh prejšnjih členov: x_r in x_{r-1} .

Mullerjeva metoda

Skozi točke $(x_r, f(x_r))$, $(x_{r-1}, f(x_{r-1}))$, $(x_{r-2}, f(x_{r-2}))$ potegnemo kvadratni polinom in za naslednji približek vzamemo tisto izmed njegovih dveh ničel, ki je bližja x_r .

Potrebujemo tri začetne približke x_0, x_1, x_2 . V vsakem koraku moramo izračunati eno vrednost funkcije, razen na začetku tri.

Velja zveza

$$|e_{r+1}| \approx C \cdot |e_r| \cdot |e_{r-1}| \cdot |e_{r-2}|.$$

Mullerjeva metoda ima red konvergence $p \approx 1.84$.

Inverzna interpolacija

Zamenjamo vlogi x in y in čez točki $(f(x_r), x_r)$, $(f(x_{r-1}), x_{r-1})$, $(f(x_{r-2}), x_{r-2})$ napeljemo kvadratni polinom. Ta kvadratni polinom aproksimira inverzno funkcijo. Vzamemo

$$x_{r+1} = p(0).$$

Inverzna interpolacija ima red konvergence $p \approx 1.84$.

Kombinirane metode

Kombiniramo več metod in s tem zagotovimo robustnost, kot pri bisekciji, s hitrejšo konvergenco, kot npr. pri inverzni interpolaciji.

Imamo interval $[a, b]$, kjer je $f(a) \cdot f(b) < 0$. Naslednji potencialni približek c izračunamo npr. s sekantno metodo ali inverzno interpolacijo. Če je c izven intervala $[a, b]$ namesto tega izberemo $c = \frac{a+b}{2}$. Nadaljujemo podobno kot pri bisekciji.

Primer 2.13. Brantova metoda (fzero) kombinira bisekcijo, sekantno metodo in inverzno interpolacijo.

2.6 Ničle polinomov

Imamo polinom $p(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$, ki ima ničle $\alpha_1, \dots, \alpha_n$. Možnosti za izračun ničel so:

1. Ničle računamo eno po eno (ali dve po dve, če imamo konjugirane pare). Če je α_1 enostavna ničla, je

$$p(x) = (x - \alpha_1)q(x), \quad \text{st } q(x) = n - 1.$$

Nadaljujemo z iskanjem ničel polinoma $q(x)$.

Primer 2.14. Laguerreova metoda, Bairstow-Hitchcode.

2. Problem prevedemo na računanje lastnih vrednosti matrike

$$C_p = \begin{bmatrix} 0 & 1 & & & \\ & 0 & 1 & & \\ & & \ddots & \ddots & \\ & & & 0 & 1 \\ -\frac{a_n}{a_0} & -\frac{a_{n-1}}{a_0} & \dots & -\frac{a_2}{a_0} & -\frac{a_1}{a_0} \end{bmatrix}$$

C_p je spremljevalna matrika polinoma $p(x)$. Njen karakteristični polinom je s skalarjem pomnožen $p(x)$. Lastne vrednosti C_p so ničle $p(x)$.

Primer 2.15. Funkcija `roots` v MatLab.

3. Metode, ki vzporedno računajo vse ničle polinoma.

Primer 2.16. Ehrlich-Abertborva metoda, Durand-Kernerjeva metoda.

Primer 2.17 (Durand-Kernerjeva metoda). Naj bo p polinom stopnje n z vodilnim koeficientom 1. Potem ima p ničle $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ in je $p(x) = (x - \alpha_1) \cdots (x - \alpha_n)$.

Naj bo $x_1, \dots, x_n$ paroma različni približki za $\alpha_1, \dots, \alpha_n$. Iščemo popravke $\Delta x_1, \dots, \Delta x_n$, da bodo $x_1 + \Delta x_1, \dots, x_n + \Delta x_n$ točne ničle p . Tedaj

$$\begin{aligned} p(x) &= (x - (x_1 + \Delta x_1)) \cdots (x - (x_n + \Delta x_n)) \\ &= \prod_{j=1}^n (x - x_j) - \sum_{j=1}^n \Delta x_j \prod_{k=1, k \neq j}^n (x - x_k) \\ &\quad + \underbrace{\sum_{j,k=1, j < k}^n \Delta x_j \Delta x_k \prod_{l=1, l \neq j, k}^n (x - x_l) + \dots}_{\text{zanemarimo}} \end{aligned}$$

Vstavimo $x = x_i$, dobimo

$$\begin{aligned} p(x_i) &= -\Delta x_i \prod_{k=1, k \neq i}^n (x_i - x_k) \\ \Rightarrow \Delta x_i &= -\frac{p(x_i)}{\prod_{k=1, k \neq i}^n (x_i - x_k)} \end{aligned}$$

Definiramo

$$\begin{aligned} x^{(0)} &= [x_1^{(0)}, \dots, x_n^{(0)}] \\ \Rightarrow x_i^{(r+1)} &= x_i^{(r)} - \frac{p(x_i^{(r)})}{\prod_{k=1, k \neq i}^n (x_i^{(r)} - x_k^{(r)})}, \quad r = 0, 1, \dots, \quad i = 1, \dots, n. \end{aligned}$$

3 Sistemi linearnih enačb

Naj bo $\mathbb{F} \in \{\mathbb{R}, \mathbb{C}\}$.

3.1 Uvod

Rešujemo sistem linearnih enačb

$$\begin{aligned} a_{11}x_1 + \cdots + a_{1n}x_n &= b_1 \\ &\vdots \\ a_{m1}x_1 + \cdots + a_{mn}x_n &= b_m, \end{aligned}$$

ki ga pišemo v obliki

$$Ax = b,$$

kjer

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}, \quad x = \begin{bmatrix} x_1 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix}, \quad b = \begin{bmatrix} b_1 \\ \vdots \\ b_m \end{bmatrix}.$$

Označimo z a_i i -ti stolpec matrike A in z α_j^T j -to vrstico matrike A . Naj bo

$$e_i = [0 \ \dots \ 0 \ 1_i \ 0 \ \dots \ 0]^T.$$

Tedaj velja

$$Ae_i = a_i, \quad e_j^T A = \alpha_j^T \quad \text{in} \quad e_i^T Ae_k = a_{ik}.$$

Naj bo $x, y \in \mathbb{F}^n$. Standardni skalarni produkt je

$$\langle x, y \rangle = \sum_{i=1}^n x_i \overline{y_i} = y^H x,$$

kjer je

$$A^H = \overline{A^T}$$

hermitsko transponiranje.

Če imamo sistem $y = Ax$, $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$, $x, y \in \mathbb{R}^n$, si to lahko predstavljamo:

1. Po elementih, tj.

$$y_i = \sum_{k=1}^n a_{ik} x_k = \alpha_i^T X.$$

2. Kot linearno kombinacijo stolpcev, tj.

$$y = \sum_{i=1}^n x_i a_i \Rightarrow e_i^T y = \sum_{i=1}^n x_i e_i^T a_i.$$

Če imamo produkt $C = A \cdot B$, kjer so $A, B, C \in \mathbb{R}^n$, si to lahko predstavljamo:

1. Po elementih, tj.

$$c_{ik} = \sum_{l=1}^n a_{il}b_{lk} = \alpha_i^T b_k.$$

2. Po stolpcih, tj.

$$A \cdot [b_1 \ \dots \ b_n] = [A \cdot b_1 \ \dots \ A \cdot b_n] \Rightarrow c_i = A \cdot b_i.$$

3. Po vrsticah, tj.

$$\begin{bmatrix} \alpha_1^T \\ \vdots \\ \alpha_n^T \end{bmatrix} \cdot B = \begin{bmatrix} \alpha_1^T \cdot B \\ \vdots \\ \alpha_n^T \cdot B \end{bmatrix} \Rightarrow \gamma_i^T = \alpha_i^T \cdot B.$$

4. Kot vsoto n matrik ranga 1 (diade), tj.

$$C = \sum_{l=1}^n a_l \beta_l^T.$$

Vemo, da če $x, y \in \mathbb{R}^n$, $x, y \neq 0$, potem xy^T matrika ranga 1.

Spomnimo se nekaj osnovnih definicij in trditev. Naj bo $A \in \mathbb{F}^{n \times n}$.

Trditev 3.1. Naj bo $A \in \mathbb{F}^{n \times n}$. NTSE:

1. $A \in \mathbb{F}^{n \times n}$ je nesingularna.
2. $\exists A^{-1} \cdot A \cdot A^{-1} = A^{-1} \cdot A = I$.
3. $\det A \neq 0$.
4. $\text{rang } A = n$.
5. $\ker A = \{0\}$.
6. Vse lastne vrednosti so neničelne.

Definicija 3.2. Naj bo $A \in \mathbb{F}^{n \times n}$.

- $\lambda \in \mathbb{F}$ je lastna vrednost matrike A , če

$$\exists x \in \mathbb{F}^n \setminus \{0\} \cdot Ax = \lambda x.$$

- Matrika A je simetrična, če

$$A^T = A,$$

hermitska, če

$$A^H = A.$$

- Matrika A je simetrična pozitivno definitna, če

$$A = A^T \quad \text{in} \quad \forall x \in \mathbb{F}^n \setminus \{0\} \cdot x^T A x > 0,$$

simetrična pozitivno semidefinitna, če

$$A = A^T \quad \text{in} \quad \forall x \in \mathbb{F}^n \setminus \{0\} \cdot x^T A x \geq 0,$$

hermitska pozitivno semidefinitna, če

$$A = A^H \quad \text{in} \quad \forall x \in \mathbb{F}^n \setminus \{0\} \cdot x^H A x > 0,$$

hermitska pozitivno semidefinitna, če

$$A = A^H \quad \text{in} \quad \forall x \in \mathbb{F}^n \setminus \{0\} \cdot x^H A x \geq 0,$$

3.2 Vektorske in matrične norme

Definicija 3.3. *Vektorska norma* je preslikava $\|\cdot\| : \mathbb{C}^n \rightarrow \mathbb{R}$, za katero velja:

1. Pozitivna definitnost, tj. $\forall x \in \mathbb{C}^n. \|x\| \geq 0 \wedge \|x\| = 0 \Leftrightarrow x = 0$.
2. Homogenost, tj. $\forall \lambda \in \mathbb{C}. \forall x \in \mathbb{C}^n. \|\lambda x\| = |\lambda| \cdot \|x\|$.
3. Trikotniška neenakost, tj. $\forall x, y \in \mathbb{C}^n. \|x + y\| \leq \|x\| + \|y\|$.

Najbolj znane norme so

$$\begin{aligned}\|x\|_1 &= \sum_{i=1}^n |x_i| \\ \|x\|_2 &= \left(\sum_{i=1}^n |x_i|^2 \right)^{1/2} \\ \|x\|_\infty &= \max\{|x_i| \mid i \in \{1, \dots, n\}\}\end{aligned}$$

Vse vektorske norme so ekvivalentne, tj.

$$\forall \|\cdot\|_a, \|\cdot\|_b \in \mathbb{R}^{\mathbb{C}^n}. \forall x \in \mathbb{C}^n. \exists c_1, c_2 > 0. c_1 \|x\|_a \leq \|x\|_b \leq c_2 \|x\|_a.$$

Za $\|\cdot\|_1, \|\cdot\|_2, \|\cdot\|_\infty$ velja:

$$\begin{aligned}\|x\|_2 &\leq \|x\|_1 \leq \sqrt{n} \cdot \|x\|_2 \\ \|x\|_\infty &\leq \|x\|_2 \leq \sqrt{n} \cdot \|x\|_\infty \\ \|x\|_\infty &\leq \|x\|_1 \leq n \cdot \|x\|_\infty\end{aligned}$$

Definicija 3.4. *Matrična norma* je preslikava $\|\cdot\| : \mathbb{C}^{n \times n} \rightarrow \mathbb{R}$, za katero velja:

1. Pozitivna definitnost.
2. Homogenost.
3. Trikotniška neenakost.
4. Submultiplikativnost, tj. $\forall A, B \in \mathbb{C}^{n \times n}. \|A \cdot B\| \leq \|A\| \cdot \|B\|$.

Definicija 3.5. *Vektorizacija* matrike $A \in \mathbb{F}^{n \times n}$ je preslikava

$$\begin{aligned}\text{vec}: \mathbb{C}^{n \times n} &\rightarrow \mathbb{C}^{n^2} \\ A &\mapsto [a_{11} \ \dots \ a_{1n} \ a_{21} \ \dots \ a_{nn}]^T\end{aligned}$$

Sedaj lahko definiramo vektorske norme

$$\begin{aligned}N_1(A) &= \|\text{vec}(A)\|_1 = \sum_{i,j=1}^n |a_{ij}| \\ N_2(A) &= \|\text{vec}(A)\|_2 = \left(\sum_{i,j=1}^n |a_{ij}|^2 \right)^{1/2} \\ N_\infty(A) &= \|\text{vec}(A)\|_\infty = \max\{|x_i| \mid i \in \{1, \dots, n\}\}\end{aligned}$$

Trditev 3.6. Normi N_1 in N_2 sta matrični normi. Norma N_∞ ni matrična norma.

Dokaz. **TODO** □

Definicija 3.7. Matrična norma N_2 je *Frobeniusova norma*:

$$\|A\|_F = \left(\sum_{i,j=1}^n |a_{ij}|^2 \right)^{1/2}.$$

Lema 3.8. Naj bo $\|\cdot\|_v$ vektorska norma na $\mathbb{C}^n$. Tedaj je

$$\|A\|_v := \max_{x \neq 0} \frac{\|Ax\|_v}{\|x\|_v}$$

matrična norma. Rečemo ji operatorska norma.

Dokaz. **TODO** □

Sedaj lahko definiramo *operatorsko p -normo*:

$$\|A\|_p := \max_{x \neq 0} \frac{\|Ax\|_p}{\|x\|_p} \text{ za } p \in \{1, 2, \dots, \infty\}.$$

Lema 3.9. Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Tedaj

$$\|A\|_1 = \max \left\{ \sum_{i=1}^n |a_{ij}| \mid j \in \{1, \dots, n\} \right\} = \max \{ \|a_j\|_1 \mid j \in \{1, \dots, n\} \}.$$

Dokaz. **TODO** □

Lema 3.10. Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Tedaj

$$\|A\|_\infty = \max \left\{ \sum_{j=1}^n |a_{ij}| \mid i \in \{1, \dots, n\} \right\} = \max \{ \|\alpha_i^T\|_1 \mid i \in \{1, \dots, n\} \}.$$

Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Matrika $B = A^H A$ je hermitska in pozitivno semidefinitna, saj

$$1. \ B^H = (A^H A)^H = A^H (A^H)^H = A^H A = B \text{ in}$$

$$2. \ x^H B x = x^H A^H A x = (Ax)^H Ax = \|Ax\|_2^2 \geq 0.$$

Vemo, da so torej vse njene lastne vrednosti nenegativne, zato jih lahko pišemo in uredimo kot

$$\sigma_1^2 \geq \sigma_2^2 \geq \dots \geq \sigma_n^2 \geq 0.$$

Vrednostim $\sigma_1^2, \sigma_2^2, \dots, \sigma_n^2$ pravimo *singularne vrednosti* matrike A .

Lema 3.11. Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Tedaj

$$\|A\|_2 = \sigma_1(A) = \sqrt{\lambda_{\max}(A^H A)}$$

Dokaz. **TODO** □

Definicija 3.12. Norma $\|\cdot\|$ je *spektralna norma*.

Opomba 3.13. Vsako matriko $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ lahko zapišemo v obliki

$$A = U \Sigma V^T,$$

kjer sta U, V ortogonalni matriki in

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \sigma_1 & & \\ & \ddots & \\ & & \sigma_n \end{bmatrix}.$$

To je *singularni razcep* matrike A .

Opomba 3.14. Frobeniusova norma ni operatorska norma, saj je $\|I\|_F = \sqrt{n}$. Za operatorske norme pa velja, da je $\|I\| = 1$.

Tudi vse matrične norme so ekvivalentne. Velja:

$$\begin{aligned} \frac{1}{\sqrt{n}} \cdot \|A\|_F &\leq \|A\|_2 \leq \|A\|_F \\ \frac{1}{\sqrt{n}} \cdot \|A\|_1 &\leq \|A\|_2 \leq \sqrt{n} \cdot \|A\|_1 \\ \frac{1}{\sqrt{n}} \cdot \|A\|_\infty &\leq \|A\|_2 \leq \sqrt{n} \cdot \|A\|_\infty \end{aligned}$$

Poleg tega velja še:

$$\begin{aligned} N_\infty(A) &\leq \|A\|_2 \leq n \cdot N_\infty(A) \\ \|A\|_2 &\leq \sqrt{\|A\|_1 \cdot \|A\|_\infty} \\ \forall i \in \{1, \dots, n\} \cdot \|a_i\|_2, \|\alpha_i^T\|_2 &\leq \|A\|_2. \end{aligned}$$

Naj bo $\|\cdot\|_m$ operatorska norma z vektorsko normo $\|\cdot\|_v$. Teda

$$\forall A \in \mathbb{C}^{n \times n} \cdot \forall x \in \mathbb{C}^n \cdot \|Ax\|_v \leq \|A\|_m \cdot \|x\|_v.$$

Definicija 3.15. Če za matrično normo $\|\cdot\|_m$ in vektorsko normo $\|\cdot\|_v$ za vsak par $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $x \in \mathbb{C}^n$ velja:

$$\|Ax\|_v \leq \|A\|_m \cdot \|x\|_v,$$

pravimo, da sta normi *usklajeni*.

Lema 3.16. Za vsako matrično normo $\|\cdot\|_m$ obstaja usklajena vektorska norma $\|\cdot\|_v$.

Dokaz. **TODO** □

Lema 3.17. Naj bo $\lambda \in \mathbb{C}$ lastna vrednost matrike $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Potem za poljubno matrično normo $\|\cdot\|_m$ velja:

$$|\lambda| \leq \|A\|_m.$$

Dokaz. **TODO** □

Vse norme $\|\cdot\|_1, \|\cdot\|_2, \|\cdot\|_\infty, \|\cdot\|_F$ se enostavno razširijo na pravokotne matrike $A \in \mathbb{C}^{m \times n}$. Če sta A, B ustreznih velikosti, da obstaja produkt $A \cdot B$, potem velja tudi submultiplikativnost. Ne veljajo pa vse prejšnje ocene za norme.

Velja pa

$$\begin{aligned}\|A\|_2 &= \|A^H\|_2 \\ \|A\|_F &= \|A^H\|_F \\ \|A\|_1 &= \|A^H\|_\infty\end{aligned}$$

Matrika $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$ je *unitarna*, če $U \cdot U^H = U^H U = I$.

Lema 3.18. Normi $\|\cdot\|_2$ in $\|\cdot\|_F$ sta invariantni na množenje z unitarno matriko.

Dokaz. **TODO**

□

Lema 3.19. Naj za X velja $\|X\| < 1$. Tedaj

1. Matrika $I - X$ je obrnljiva.
2. $(I - X)^{-1} = \sum_{k=0}^{\infty} X^k$.
3. Če je $\|I\| = 1$, potem $\|(I - X)^{-1}\| \leq \frac{1}{1 - \|X\|}$.

Dokaz. **TODO**

□

3.3 Občutljivost sistemov linearnih enačb

Definicija 3.20. Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Občutljivost ali pogojnostno število matrike A je

$$\kappa(A) := \|A\| \cdot \|A^{-1}\|.$$

Opomba 3.21. Velja ocena:

$$\forall A \in \mathbb{C}^{n \times n}. \|I\| = \|A \cdot A^{-1}\| \leq \|A\| \cdot \|A^{-1}\| = \kappa(A).$$

Izrek 3.22. Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ nesingularna matrika in $Ax = b$. Če A zmotimo v $A + \Delta A$ in b v $b + \Delta b$, kjer velja

$$\|\Delta A\| \leq \frac{1}{\|A^{-1}\|},$$

potem za rešitev zmotenega sistema $(A + \Delta A)(x + \Delta x) = b + \Delta b$ velja

$$\frac{\|\Delta x\|}{\|x\|} \leq \frac{\kappa(A)}{1 - \kappa(A) \cdot \frac{\|\Delta A\|}{\|A\|}} \left(\frac{\|\Delta A\|}{\|A\|} + \frac{\|\Delta b\|}{\|b\|} \right),$$

kjer za $\|\cdot\|$ velja $\|I\| = 1$.

Opomba 3.23. Velja:

$$\kappa_2(A) = \frac{\sigma_1(A)}{\sigma_n(A)}.$$

Opomba 3.24. Edine matrike z občutljivostjo 1 v $\|\cdot\|_2$ so s skalarjem pomnožene unitarne matrike.

Definicija 3.25. Hilbertova matrika $H \in \mathbb{R}^{n \times n}$ je matrika z elementi

$$h_{ij} = \frac{1}{i+j-1}.$$

Opomba 3.26. Hilbertove matrike so zelo občutljive.

TODO

3.4 LU razcep

Želimo rešiti sistem linearnih enačb

$$Ax = b, \quad A \in \mathbb{C}^{n \times n}, \quad x, b \in \mathbb{C}^n, \quad \det A \neq 0.$$

Kakšni metodi so na voljo?

Naj bo

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}, \quad a_{11} \neq 0.$$

Definiramo

$$L_1 = \begin{bmatrix} 1 & & & \\ -l_{21} & 1 & & \\ -l_{31} & & \ddots & \\ \vdots & & & \ddots \\ -l_{n1} & & & & 1 \end{bmatrix}, \quad l_{j1} = \frac{a_{j1}}{a_{11}}, \quad j \in \{2, \dots, n\}.$$

Potem

$$L_1 A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ 0 & a_{22}^{(1)} & \dots & a_{2n}^{(1)} \\ 0 & a_{32}^{(1)} & \dots & a_{3n}^{(1)} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ 0 & a_{n2}^{(1)} & \dots & a_{nn}^{(1)} \end{bmatrix}, \quad a_{22}^{(1)} \neq 0.$$

Nadaljujemo in dobimo

$$L_i = \begin{bmatrix} 1 & & & \\ & \ddots & & \\ & & 1 & \\ & & -l_{i+1,i} & 1 \\ & & \vdots & \\ & & -l_{n,i} & & 1 \end{bmatrix}, \quad l_{ji} = \frac{a_{ji}^{(i-1)}}{a_{ii}^{(i-1)}}, \quad j \in \{i+1, \dots, n\}$$

ter

$$A^{(i-1)} = \begin{bmatrix} 0 & & & & \\ & \ddots & & & \\ & & 0 & & \\ & & & a_{ii}^{(i-1)} & \dots \\ & & & \vdots & \\ & & & a_{ni}^{(i-1)} & \dots \end{bmatrix}$$

V končnem

$$L_{n-1} \cdots L_2 L_1 A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & \dots & a_{1n} \\ & a_{22}^{(1)} & a_{23}^{(1)} & \dots & a_{2n}^{(1)} \\ & & a_{33}^{(2)} & \dots & a_{3n}^{(1)} \\ & & & \ddots & \\ & & & & a_{nn}^{(n-1)} \end{bmatrix}$$

Definiramo $L_{n-1} \cdots L_2 L_1 A =: U$. Tedaj

$$A = \underbrace{L_1^{-1} L_2^{-1} \cdots L_{n-1}^{-1}}_L U = LU.$$

Kako dobimo matriko L ?

$L_j = I - l_j e_j^T$ je eliminacijska matrika

$\Rightarrow L_j^{-1} = I + l_j e_j^T$, kjer

$$l_j = [0 \ \dots \ 0 \ l_{j+1,j} \ \dots \ l_{n,j}]^T$$

$$\Rightarrow L = \begin{bmatrix} 1 & & & & \\ l_{21} & 1 & & & \\ l_{31} & l_{32} & 1 & & \\ \vdots & \vdots & & \ddots & \\ l_{n1} & l_{n2} & \dots & l_{n,n-1} & 1 \end{bmatrix}$$

S tem dobimo LU razcep brez pivotiranja, kjer je L spodnje trikotna z 1 na diagonalni in U zgornje trikotna matrika.

Algorithm 2: LU razcep

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$

Result: $L \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$

for $i = 1, \dots, n-1$ **do**

for $j = i+1, \dots, n$ **do**

$l_{ji} \leftarrow a_{ji}/a_{ii}$

for $k = i+1, \dots, n$ **do**

$a_{jk} \leftarrow a_{jk} - l_{ji}a_{ik}$

end

end

end

$U \leftarrow A$

Kako zdaj rešimo sistem $Ax = b$?

$$Ax = b \Leftrightarrow L \underbrace{Ux}_y = b.$$

Postopek.

1. $A = LU$,
2. Reši $Ly = b$,
3. Reši $Ux = y$.

Sistem $Ly = b$ rešimo s *premo substitucijo* (od zgoraj navzdol), tj.

$$l_{j1}y_1 + \dots + l_{j,j-1}y_{j-1} + y_j = b_j.$$

Algorithm 3: Prema substitucija

Data: $L \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $b \in \mathbb{C}^n$

Result: $y \in \mathbb{C}^n$

for $j = 1, \dots, n$ **do**

$y_j \leftarrow b_j - \sum_{k=1}^{j-1} l_{jk}y_k$

end

Sistem $Ux = y$ rešimo s *obratno substitucijo* (od zgoraj navzdol), tj.

$$u_{jj}x_j + \dots + u_{j,n}x_n = y_j.$$

Algorithm 4: Obratna substitucija

Data: $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $y \in \mathbb{C}^n$

Result: $x \in \mathbb{C}^n$

for $j = n, n-1, \dots, 1$ **do**

$x_j \leftarrow (1/u_{jj}) \cdot (y_j - \sum_{k=j+1}^n u_{jk}x_k)$

end

Elementom $a_{11}, a_{22}^{(1)}, \dots, a_{n-1,n-1}^{(n-2)}$, s katerimi delimo, pravimo *pivotni elementi*.

Izrek 3.27. Za $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ NTSE:

1. Obstaja enoličen LU razcep $A = LU$, kjer je L spodnje trikotna z 1 na diagonalni in U nesingularna zgornje trikotna.
2. $\det(A_k) \neq 0$ za vse $A_k = A(1:k, 1:k)$, $k \in \{1, \dots, n\}$.
3. Vse vodilne podmatrike A so nesingularne.

Zgled 3.28. Pri numeričnem računanju so težave lahko tudi zaradi pivotov, ki so sicer neničelni, a blizu 0. **TODO**

Rešitev za težave s (skoraj) ničelnimi pivoti je pivotiranje, kjer dopuščamo:

1. Menjave vrstic - *delno pivotiranje*.
2. Menjave vrstic in stolpcev - *kompletno pivotiranje*.

Delno pivotiranje

V koraku i poiščemo največjega izmed elementov $|a_{ij}|, |a_{i+1,j}|, \dots, |a_{ni}|$ in zamenjamo ustrezni vrstici.

Algorithm 5: LU razcep z delnim pivotiranjem

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$

Result: $L \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$

```

for  $i = 1, \dots, n$  do
    find  $p \in \{i, \dots, n\}$ , da  $|a_{pi}| = \max_{l \in \{i, \dots, n\}} |a_{li}|$ 
    swap the  $i$ -th and  $p$ -th rows
    for  $j = i + 1, \dots, n$  do
         $l_{ji} \leftarrow a_{ji}/a_{ii}$ 
        for  $k = i + 1, \dots, n$  do
             $a_{jk} \leftarrow a_{jk} - l_{ji}a_{ik}$ 
        end
    end
end
end
  
```

Dobimo razcep $PA = LU$, kjer je P permutacijska matrika, ki ustreza zamenjavi vrstic. Kako zdaj rešimo sistem?

$$Ax = b \Rightarrow PAx = Pb \Rightarrow LUx = Pb$$

Postopek.

1. $PA = LU$,
2. Reši $Ly = Pb$,
3. Reši $Ux = y$.

Izrek 3.29. Če je A nesingularna, potem obstaja taka permutacijska matrika P , da za PA obstaja LU razcep brez pivotiranja.

Dokaz. **TODO**

□

Kompletno pivotiranje

Poiščemo največji element bloka in zamenjamo ustrezni vrstici in stolpca. Dobimo sistem

$$\underbrace{PAQ}_{LU} \underbrace{Q^T}_{\tilde{x}} x = Pb$$

Postopek.

1. $PAQ = LU$,
2. Reši $Ly = Pb$,
3. Reši $U\tilde{x} = y$,
4. $x = Q\tilde{x}$.

3.5 Analiza zaokrožitvenih napak pri LU razcepu

Definicija 3.30. *Pivotna rast* je

$$g(A) := \frac{\max_{i,j \in \{1, \dots, n\}} |u_{ij}|}{\max_{i,j \in \{1, \dots, n\}} |a_{ij}|}$$

TODO

3.6 Sistemi posebne oblike

Recimo, da rešujemo sistem $Ax = b$, kjer ima A posebno obliko, npr. diagonalna, trikotna itn.

Simetrična pozitivno definitna matrika

Izrek 3.31. *Naj bo $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Tedaj*

1. *Če je A s.p.d., so vse vodilne podmatrike $A_k = A(1 : k, 1 : k)$ tudi s.p.d.*
2. *Če je A s.p.d., obstaja enoličen LU razcep $A = LU$, kjer je $u_{ii} > 0$ za $i \in [n]$.*
3. *A je s.p.d. natanko tedaj, ko obstaja enolična spodnja trikotna matrika V , $v_{ii} > 0$ za $i \in [n]$, da je*

$$A = V \cdot V^T.$$

To je razcep Choleskega. Matriko V pa imenujemo faktor Choleskega.

Dokaz. TODO

□

Kako rešimo sistem s pomočjo razcepa Choleskega?

Postopek.

1. $A = VV^T$,
2. $Vy = b$,
3. $V^T x = y$.

Algorithm 6: Razcep Choleskega

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$

Result: $V \in \mathbb{C}^{n \times n}$

for $i = 1, \dots, n$ **do**

$v_{ii} \leftarrow (a_{ii} - \sum_{k=1}^{i-1} v_{ik}^2)^{1/2}$
for $j = i + 1, \dots, n$ **do**
 $v_{ji} \leftarrow (1/v_{ii}) \cdot (a_{ij} - \sum_{k=1}^{i-1} v_{ik} v_{jk})$
end

end

---

4 Sistemi nelinearnih enačb

Naj bo $F : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ oz. $F : \mathbb{C}^n \rightarrow \mathbb{C}^n$ preslikava. Iščemo vektorji $x \in \mathbb{R}^n$, ki rešijo sistem

$$F(x) = 0.$$

Podobno kot pri $n = 1$ lahko uporabimo navadno iteracijo:

1. Prepišemo enačbo $F(x) = 0$ v obliko $x = G(x)$.
2. Izberimo $x^{(0)} \in \mathbb{R}^n$.
3. Računamo rekurzivno: $x^{(r+1)} = G(x^{(r)})$.

Za konvergenco potrebujemo, da je G skrčitev na nekem zaprtem območju $\Omega \subseteq \mathbb{R}^n$, tj.

- $\forall x \in \Omega. G(x) \in \Omega$ in
- $\exists m \in [0, 1). \forall x, y \in \Omega. \|G(x) - G(y)\| \leq m \cdot \|x - y\|$.

Izrek 4.1. Naj bo $G : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ zvezno odvedljiva na zaprtem območju $\Omega \subseteq \mathbb{R}^n$. Recimo, da velja

- $\forall x \in \Omega. G(x) \in \Omega$ in
- $\exists m \in [0, 1). \forall x \in \Omega. \rho(J_G(x)) \leq m$,

kjer

$$J_G = \begin{bmatrix} \frac{\partial g_1}{\partial x_1} & \cdots & \frac{\partial g_1}{\partial x_n} \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial g_n}{\partial x_1} & \cdots & \frac{\partial g_n}{\partial x_n} \end{bmatrix} \text{ je Jacobijeva matrika preslikave } G,$$

$$\rho(A) = \max\{|\lambda| \mid \lambda \text{ je lastna vrednost } A\} \text{ je spektralni radij.}$$

Potem za vsak $x^{(0)} \in \Omega$ zaporedje $x^{(r+1)} = G(x^{(r)})$ konvergira k negibni točki funkcije G , ki je edina negibna točka G na Ω .

Opomba 4.2. TODO Za vsak $\varepsilon > 0$ obstaja matrična norma (za dano matriko A), da je

$$\rho(A) \leq A \leq \rho(A) + \varepsilon.$$

Če je $\alpha = G(\alpha)$ in $\rho(J_G(\alpha)) < 1$, je α privlačna negibna točka. Posledično za $x^{(0)}$ dovolj blizu α bo $\lim_{r \rightarrow \infty} x^{(r)} = \alpha$ za $x^{(r+1)} = G(x^{(r)})$.

4.1 Newtonova metoda

Ideja. Naj bo $F : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$ dvakrat zvezno odvedljiva v okolici α , kjer $F(\alpha) = 0$. Naj bo $x^{(r)}$ približek za α . Iščemo popravek $\Delta x^{(r)}$, da bo

$$F(x^{(r)} + \Delta x^{(r)}) = 0.$$

Računamo

$$\begin{aligned} 0 &= F(x^{(r)} + \Delta x^{(r)}) = F(x^{(r)}) + J_F(x^{(r)}) \cdot \Delta x^{(r)} + \underbrace{o(\|\Delta x^{(r)}\|^2)}_{\text{zanemarimo}} \\ &\Rightarrow J_F(x^{(r)}) \Delta x^{(r)} \approx -F(x^{(r)}) \\ &\Rightarrow x^{(r+1)} = x^{(r)} - J_F^{-1}(x^{(r)}) \cdot F(x^{(r)}) \end{aligned}$$

Torej iteracijska funkcija je $G(x) = x - J_F^{-1}(x^{(r)}) \cdot F(x^{(r)})$.

Opomba 4.3. Če je α enostavna ničla, je $\det(J_F(\alpha)) \neq 0$.

Algorithm 7: Newtonova metoda

Data: $F : \Omega \subseteq \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$, $x_0 \in \Omega$,

Result: $c \in \Omega$, $F(c) = 0$

for $r = 1$ **to** ∞ **do**

solve $J_F(x^{(r)}) \cdot \Delta x^{(r)} = -F(x^{(r)})$
 $x^{(r+1)} \leftarrow x^{(r)} + \Delta x^{(r)}$

end

Opomba 4.4.

- Ne množimo z inverzom, ampak rešimo sistem linearnih enačb.
- Metoda ima kvadratično konvergenco v bližini enostavnih ničel.

Težava z Newtonovo metodo je, da lahko zelo zahtevna, saj

- V vsakem korak potrebujemo $n \times n$ matriko $J_F(x^{(r)})$ in
- vsakič nov LU razcep za $J_F(x^{(r)})$.

4.2 Kvazi Newtonove metode

Ideja. Namesto matrike $J_F(x^{(r)})$ uporabimo njen približek.

Algorithm 8: Kvazi Newtonova metoda

Data: $F : \Omega \subseteq \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$, $B_0 \in \mathbb{R}^{n \times n}$, $x_0 \in \Omega$

Result: $c \in \Omega$, $F(c) = 0$

for $r = 1$ **to** ∞ **do**

solve $B_r \cdot \Delta x^{(r)} = -F(x^{(r)})$
 $x^{(r+1)} \leftarrow x^{(r)} + \Delta x^{(r)}$
 update B_r to B_{r+1}

end

Broydenova metoda

Najbolj znana je *Broydenova metoda*. Pri tej metodi določimo B_{r+1} tako, da zadošča, t.i. *sekantnemu pogoju*:

$$B_{r+1} (x^{(r+1)} - x^{(r)}) = F(x^{(r+1)}) - F(x^{(r)}).$$

Pri čemer je $B_{r+1} = B_r + \Delta B_r$ in ima med vsemi možnimi ΔB_r minimalno normo $\|\Delta B_r\|_2$.

Opomba 4.5. Še bolj pomembno je, da ima ΔB_r minimalen rang 1.

Dobimo, da

$$\begin{aligned} (B_r + \Delta B_r) \Delta x^{(r)} &= F(x^{(r+1)}) - F(x^{(r)}), \quad B_r \Delta x^{(r)} = -F(x^{(r)}) \\ \Rightarrow \Delta B_r \Delta x^{(r)} &= F(x^{(r+1)}). \end{aligned}$$

Lema 4.6. Za dana neničelna vektorja $u, v \in \mathbb{R}^n$ je matrika A z minimalno normo $\|\cdot\|_2$, za katero velja $Au = v$, enaka

$$A = \frac{vu^T}{\|u\|_2^2}.$$

Dokaz. **TODO**

□

Algorithm 9: Broydenova metoda

Data: $F : \Omega \subseteq \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$, $x_0 \in \Omega$

Result: $c \in \Omega$, $F(c) = 0$

$B_0 \leftarrow J_F(x^{(0)})$

for $r = 1$ **to** ∞ **do**

    solve $B_r \cdot \Delta x^{(r)} = -F(x^{(r)})$

$x^{(r+1)} \leftarrow x^{(r)} + \Delta x^{(r)}$

$B_{r+1} = B_r + \frac{F(x^{(r+1)}) \cdot (\Delta x^{(r)})^T}{\|\Delta x^{(r)}\|_2^2}$

end

Trditev 4.7 (Sherman-Morrisonova formula). **TODO**

$$(A + uv^T)^{-1} = A^{-1} - \frac{(A^{-1}u)(v^T A^{-1})}{1 + v^T A^{-1}u}$$

Opomba 4.8. Sistem $B_r \cdot \Delta x^{(r)} = -F(x^{(r)})$ lahko rešimo v $O(n^2)$ z uporabo Sherman-Morrisonove formule. Sicer ta ni numerično stabilna.

5 Linearni problemi najmanjših kvadratov

5.1 Uvod

Imamo matriko $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m > n$, $b \in \mathbb{R}^m$. Iščemo $x \in \mathbb{R}^n$, ki minimizira $\|Ax - b\|_2$.

Če je $m > n$, je sistem $Ax = b$ *predoločen* (več enačb kot neznank). Razen izjemoma (če je $b \in \text{im}A$) tak sistem nima rešitve.

Izrek 5.1. Če je $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, $\text{rang}A = n$, potem je $x \in \mathbb{R}^n$, ki za dani $b \in \mathbb{R}^m$ minimizira $\|Ax - b\|_2$, rešitev normalnega sistema $A^T Ax = A^T b$.

Matrika $A^T A$ je *Grammova matrika*.

Predoločen sistem lahko rešimo:

1. $B = A^T A$, $c = A^T b$,
2. $B = VV^T$,
3. $Vy = c$
4. $V^T x = y$

Matrika

$$\begin{bmatrix} 1 & x_1 & \dots & x_1^{n-1} \\ \vdots & & & \\ 1 & x_n & \dots & x_n^{n-1} \end{bmatrix}$$

je *Vandermondova matrika*.

5.2 QR razcep

Izrek 5.2. Naj bo $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, $\text{rang}A = n$. Potem obstaja enoličen razcep $A = QR$, kjer je $Q \in \mathbb{R}^{m \times n}$ matrika z ortonormiranimi stolpci ($Q^T Q = I_n$) in $R \in \mathbb{R}^{n \times n}$ zgornja trikotna matrika s pozitivnimi diagonalnimi elementi ($r_{ii} > 0$) za $i \in [n]$.

Algorithm 10: QR razcep

Data: $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$

Result: $Q \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $R \in \mathbb{R}^{n \times n}$

```

for  $k = 1 : n$  do
     $q_k \leftarrow a_k$ 
    for  $i = 1 : k - 1$  do
         $r_{ik} \leftarrow q_i^T a_k$ 
         $q_k \leftarrow q_k - r_{ik} q_i$ 
    end
     $r_{kk} \leftarrow \|q_k\|_2$ 
     $q_k \leftarrow q_k / r_{kk}$ 
end

```

To je *klasična Gram-Schmidtova ortogonalizacija*.

Obstaja tudi *modificirana Gram-Schmidtova ortogonalizacija*:

Algorithm 11: QR razcep (MGS)

Data: $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$

Result: $Q \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $R \in \mathbb{R}^{n \times n}$

for $k = 1 : n$ **do**

$q_k \leftarrow a_k$

for $i = 1 : k - 1$ **do**

$r_{ik} \leftarrow q_i^T q_k$

$q_k \leftarrow q_k - r_{ik} q_i$

end

$r_{kk} \leftarrow \|q_k\|_2$

$q_k \leftarrow q_k / r_{kk}$

end

Preprost način reševanja:

1. $[Q, R] = \text{mgs}(A)$;

2. Reši $Rx = Q^T b$.

Boljši način reševanja:

1. Izračunamo QR razcep matrike $\begin{bmatrix} A & b \end{bmatrix}$:

$$\begin{bmatrix} A & b \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} Q & q_{m+1} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} R & z \\ 0 & \rho \end{bmatrix};$$

2. Reši $Rx = z$.

5.3 Givensove rotacije

Naj bo $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, $\text{rang} A = n$. Vemo, da obstaja QR razcep $A = QR$.

Poznamo tudi razširjeni QR razcep: $A = \tilde{Q}\tilde{R}$, kjer je $\tilde{Q} \in \mathbb{R}^{m \times m}$ ortogonalna, $\tilde{R} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ zgornja trapezna (vsi elementi pod glavno diagonalo so enaki 0).

Prvih n stolpcev matrike $\tilde{Q}$ in zgornji kvadrat matrike $\tilde{R}$ tvori QR razcep matrike A . Minimum bo dosežen, ko $Rx = Q^T b$.

Navadno rotacijo v ravnini posplošimo na rotacijo v ravnini (i, k) v $\mathbb{R}^n$. Označimo z $c = \cos \varphi$ in $s = \sin \varphi$. Dobimo ortogonalno matriko, ki je enaka identiteti povsod razen v i -ti in k -ti vrstici, kjer je

$$R_{ik}^T([i \ k], [i \ k]) = \begin{bmatrix} c & s \\ -s & c \end{bmatrix}.$$

Matriko R_{ik}^T imenujemo *Givensova rotacija*.

Algoritem za splošno matriko velikosti $m \times n$, $m \geq n$, je zapisan v algoritmu 12. Če QR razcep računamo zato, da bomo rešili predoločen sistem $Ax = b$, matrike Q ni potrebno izračunati. Namesto tega v vsakem koraku z rotacijo R_{jk}^T pomnožimo vektor b , na koncu iz produkta $\tilde{Q}^T b$ pobereemo prvih n elementov in rešimo sistem $Rx = Q^T b$.

Opomba 5.3. Algoritem 12 matriko A prepiše v matriko $\tilde{R}$.

Algorithm 12: QR razcep (Givensove rotacije)

Data: $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$

Result: $\tilde{Q} \in \mathbb{R}^{m \times m}$, $\tilde{R} \in \mathbb{R}^{n \times n}$

```

 $\tilde{Q} \leftarrow I_m$  /* če potrebujemo matriko  $\tilde{Q}$  */
for  $j = 1 : n$  do
    for  $k = j + 1 : m$  do
         $r \leftarrow \sqrt{a_{jj}^2 + a_{kj}^2}$ 
        if  $r > 0$  then
             $c \leftarrow a_{jj}/r$ 
             $s \leftarrow a_{kj}/r$ 
             $A([j \ k], j : n) \leftarrow \begin{bmatrix} c & s \\ -s & c \end{bmatrix} A([j \ k], j : n)$ 
             $b([j \ k]) \leftarrow \begin{bmatrix} c & s \\ -s & c \end{bmatrix} b([j \ k])$  /* če rešujemo sistem  $Ax = b$  */
             $\tilde{Q}(1 : m, [j \ k]) \leftarrow \tilde{Q}(1 : m, [j \ k]) \begin{bmatrix} c & -s \\ s & c \end{bmatrix}$  /* če potrebujemo  $\tilde{Q}$  */
        end
    end
end
end

```

5.4 Householderjeva zrcaljenja

Za neničelen vektor $w \in \mathbb{R}^n$ definiramo matriko

$$P = I - \frac{2}{w^T w} w w^T.$$

Matriko P imenujemo *Householderjevo zrcaljenje*.

Množenje vektorja x z zrcaljenjem P lahko izvedemo tako, da izračunamo

$$Px = x - \frac{1}{\mu} (w^T x) w,$$

kjer je $\mu = \frac{1}{2} \|w\|_2^2$.

Algorithm 13: QR razcep (Householderjeva zrcaljenja)

Data: $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$

Result: $\tilde{Q} \in \mathbb{R}^{m \times m}$, $\tilde{R} \in \mathbb{R}^{n \times n}$

$\tilde{Q} \leftarrow I_m$ /* če potrebujemo matriko $\tilde{Q}$ */

for $i = 1 : \min(n, m - 1)$ **do**

določi $w_i \in \mathbb{R}^{m-i+1}$, ki prezrcali $A(i : m, i)$ v $\pm k e_1 \in \mathbb{R}^{m-i+1}$

$A(i : m, i : n) \leftarrow P_i A(i : m, i : n)$

$b(i : m) \leftarrow P_i b(i : m)$

/* če rešujemo sistem $Ax = b$ */

$\tilde{Q}(1 : m, i : m) = \tilde{Q}(1 : m, i : m) P_i$

/* če potrebujemo matriko $\tilde{Q}$ */

end

---

6 Problemi lastnih vrednosti

Naj bo $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Iščemo lastne vrednosti in lastne vektorje.

Izrek 6.1. Za vsako matriko $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ obstajata unitarna matrika $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$ in zgornja trikotna $S \in \mathbb{C}^{n \times n}$, da je

$$A = USU^H.$$

To je *Schurova forma*.

Izrek 6.2. Če je $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$, obstajata ortogonalna matrika $Q \in \mathbb{R}^{n \times n}$ in kvazi zgornje trikotna (na diagonalni so lahko 2×2 bloki) matrika $R \in \mathbb{R}^{n \times n}$, da je $A = QRQ^T$.

6.1 Potenčna metoda

Naj bo $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $z_0 \in \mathbb{C}^n$. Definiramo zaporedje

$$z_{k+1} = \frac{Az_k}{\|Az_k\|}. \quad (1)$$

Izrek 6.3. Naj bo λ_1 dominantna lastna vrednost matrike $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, torej

$$|\lambda_1| > |\lambda_2| \geq |\lambda_3| \geq \dots \geq |\lambda_n|.$$

Za naključno izbran normiran vektor $z_0 \in \mathbb{C}^n$ zaporedje vektorjev z_k izračunanih po predpisu 1 po smeri konvergira proti lastnemu vektorju za λ_1 .

Kaj je ustrezen zaustavitveni kriterij?

Denimo, da imamo približek x za lastni vektor in iščemo lastno vrednost. Najboljši približek je $\lambda \in \mathbb{C}$, ki minimizira

$$\|Ax - \lambda x\|_2.$$

Rešitev je (iščemo rešitev predločenega sistema $x\lambda = Ax$ za λ) *Rayleighov kvocient*

$$\rho(x, A) := \frac{x^H A x}{x^H x},$$

ki je definiran za $x \neq 0$.

Primeren zaustavitveni kriterij za potenčno metodo je

$$\|Az_k - \rho(z_k, A)z_k\|_2 < \epsilon.$$

Denimo, da smo s potenčno metodo izračunali lastno vrednost λ_1 s pripadajočim normiranim lastnim vektorjem x_1 . Za izračun drugih lastnih parov lahko uporabimo potenčno metodo na reducirani matriki. Dve možnosti redukciji sta:

1. *Householderjeva redukcija*. Z uporabo Householderjeva zrcaljenja poiščemo unitarno matriko U , da je $x_1 = Ue_1$. Potem ima matrika $B = U^H A U$ obliko

$$B = \begin{bmatrix} \lambda_1 & b^T \\ 0 & C \end{bmatrix}.$$

Preostale lastne vrednosti matrike A se ujemajo z lastnimi vrednostmi matrike C .

Opomba 6.4. V potenčni metodi dovolj, da znamo izračunati produkt Cw za vektor $w \in \mathbb{C}^{n-1}$. Pri tem si pomagamo z zvezo

$$U^H AU \begin{bmatrix} 0 \\ w \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b^T w \\ Cw \end{bmatrix}$$

2. *Hotellingova redukcija* v primeru simetrične matrike A . Definiramo

$$B = A - \lambda_1 x_1 x_1^T.$$

Če uporabimo potenčno metodo na matriki B , dobimo drugo dominantno lastno vrednost matrike A .

Opomba 6.5. Matriko B ni potrebno eksplicitno izračunati. Dovolj, da uporabimo zvezo

$$Bz = Az - \lambda_1 (x_1^T z) x_1.$$

Algorithm 14: Potenčna metoda

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $z_0 \in \mathbb{C}^n$, $|z_0| = 1$, $\varepsilon > 0$

Result: λ_1

$y_1 \leftarrow Az_0$

$\rho_0 \leftarrow z_0^H y_1$

$k \leftarrow 0$

while $\|y_{k+1} - \rho_k z_k\|_2 \geq \varepsilon$ **do**

$k \leftarrow k + 1$

$z_k \leftarrow y_k / \|y_k\|_2$

$y_{k+1} \leftarrow Az_k$

$\rho_k \leftarrow z_k^H y_{k+1}$

end

Če iščemo po absolutni vrednosti najmanjšo lastno vrednost nesingularne matrike A , uporabimo potenčno metodo na A^{-1} . V algoritmu namesto produkta $y_{k+1} = A^{-1}z_k$ rešimo sistem $Ay_{k+1} = z_k$.

Opomba 6.6. Sistem $Ay_{k+1} = z_k$ lahko rešimo s pomočjo LU razcepa, ki ga dovolj izračunati le enkrat.

6.2 Inverzna iteracija

Denimo, da smo izračunali približek za lastno vrednost in potrebujemo še lastni vektor. Tu si lahko pomagamo z *inverzno iteracijo*:

Algorithm 15: Potenčna metoda

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, približek za lastno vrednost σ , $z_0 \in \mathbb{C}^n$, $|z_0| = 1$

Result: $z \in \mathbb{C}^n$, $Az \approx \sigma z$

for $k = 0 : \infty$ **do**

    reši sistem $(A - \sigma I)y_{k+1} = z_k$
     $z_{k+1} = y_{k+1} / \|y_{k+1}\|$

end

Opomba 6.7.

- Inverzna iteracija je potenčna metoda za matriko $(A - \sigma I)^{-1}$.
- V praksi potrebujemo le en do dva koraka inverzne iteracije, da iz poljubnega začetnega vektorja izračunamo pripadajoči lastni vektor.

6.3 Ortogonalna iteracija

Definicija 6.8. Podprostor $U \leq \mathbb{C}^n$ je invarianten za matriko $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, če je

$$\forall x \in U. Ax \in U.$$

Naj bo $X = \begin{bmatrix} X_1 & X_2 \end{bmatrix}$ nesingularna in $B = X^{-1}AX = \begin{bmatrix} B_{11} & B_{12} \\ B_{21} & B_{22} \end{bmatrix}$.

Stolpci X razpenjajo invariantni podprostor za $A \Leftrightarrow B_{21} = 0$. Lastne vrednosti A so unija lastnih vrednosti B_{11} in B_{22} .

Naj za lastne vrednosti A velja:

$$|\lambda_1| \geq \dots \geq |\lambda_p| > |\lambda_{p+1}| \geq \dots \geq |\lambda_n|. \quad (2)$$

Invariantni podprostor X_1 dimenzije p , ki ustreza lastnim vrednostim $\lambda_1, \dots, \lambda_p$, ke potem *dominanti* invariantni podprostor dimenzije p .

Algorithm 16: Ortogonalna iteracija

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$, $Z_0 \in \mathbb{C}^{n \times p}$, $p \leq n$ z ON stolpci

Result: $Z \in \mathbb{C}^{n \times p}$

for $k = 0 : \infty$ **do**

$Y_{k+1} \leftarrow AZ_k$
    izračunaj QR razcep $Y_{k+1} = Q_{k+1}R_{k+1}$
     $Z_{k+1} \leftarrow Q_{k+1}$

end

Z uporabo algoritma 16 na diagonali matrike Z dobimo p največjih lastnih vrednosti.

Lema 6.9. Če velja 2, potem stolpci Z_k za naključno izbrano matriko Z_0 z ON stolpci konvergirajo proti ortogonalni bazi za dominantni invariantni podprostor dimenzije p .

Če velja še $|\lambda_r| > |\lambda_{r+1}|$ za neka $r < p$, potem prvih r stolpcev Z_k konvergira proti ONB za dominantni invariantni podprostor dimenzije r .

Posledica 6.10. Če za lastne vrednosti matrike $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ velja

$$|\lambda_1| > |\lambda_2| > \cdots > |\lambda_n|,$$

potem za naključno matriko $Z_0 \in \mathbb{C}^{n \times n}$ z ON stolpci matrika $Z_k^T A Z_k$ iz ortogonalne iteracije konvergira k Schurovi formi.

6.4 QR iteracija

Algorithm 17: Osnovna verzija QR iteracije

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$

Result: Lastne vrednosti matrike A

$A_0 \leftarrow A$

for $k = 0 : \infty$ **do**

    izračunaj QR razcep $A_k = Q_k R_k$

$A_{k+1} \leftarrow R_k Q_k$

end

Izrek 6.11. Matrika A_k iz QR iteracije je enaka matrike $Z_k^T A Z_k$, kjer je Z_k matrika iz ortogonalne iteracije za A , kjer vzamemo $Z_0 = I$.

Zahtevnost enega koraka zmanjšamo s predhodno redukcijo na zgornjo Hessenbergovo matriko.

6.4.1 Redukcija na Hessenbergovo obliko

Vsak korak osnovne QR iteracije zahteva $O(n^3)$ operacij. Zahtevnost zmanjšamo, če matriko na začetku preoblikujemo v zgornjo Hessenbergovo obliko.

Definicija 6.12. Matrika A je zgornja Hessenbergova, če je $a_{ij} = 0$ za $i > j + 1$.

Trditev 6.13. Če je A zgornja Hessenbergova matrika, se njena oblika med QR iteracijo ohranja.

Realno matriko A lahko z ortogonalno podobnostno transformacijo $Q^T A Q = H$ preoblikujemo v zgornjo Hessenbergovo matriko. Za splošno matriko uporabimo Householderjeva zrcaljenja.

Algorithm 18: Redukcija na zgornjo Hessenbergovo obliko z uporabo zrcaljenj

---

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ **Result:** Ortogonalna matrika Q , Hessenbergova matrika H , da $A = Q^T H Q$ $Q \leftarrow I$ /* če potrebujemo matriko Q */**for** $i = 0 : n - 2$ **do**   določi $w_i \in \mathbb{R}^{n-i}$ za H. zrcaljenje P_i , ki prezrcali $A(i+1 : n, i)$ v $\pm k e_1$ $A(i+1 : n, i : n) \leftarrow P_i A(i+1 : n, i : n)$ $A(1 : n, i+1 : n) \leftarrow A(1 : n, i+1 : n) P_i$ $Q(i+1 : n, 1 : n) \leftarrow P_i Q(i+1 : n, 1 : n)$ /* če potrebujemo matriko Q */**end**

Definicija 6.14. Zgornja Hessenbergova matrika H velikosti $n \times n$ je *nerazcepna*, če so vsi njeni poddiagonalni elementi $h_{i+1,i}$ za $i = 1, \dots, n-1$ neničelni.

Če je H razcepna, potem problem lastnih vrednosti razpade na dva ali več ločenih problemov. Zato lahko predpostavimo, da je H nerazcepna.

V praksi proglasimo $h_{i+1,i}$ za dovolj majhnega, ko je

$$|h_{i,i-1}| < \varepsilon(|h_{i-1,i-1}| + |h_{ii}|).$$

6.4.2 Premiki

Konvergenco lahko pospešimo z vpeljavo premikov, kot predstavljeno v algoritmu 19

Algorithm 19: QR iteracija s premiki

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ **Result:** Premaknjena matrika A $A_0 \leftarrow A$ **for** $k = 0 : \infty$ **do**   izberi premik σ_k izračunaj QR razcep $A_k - \sigma_k I \leftarrow Q_k R_k$ $A_{k+1} \leftarrow R_k Q_k + \sigma_k I$ **end**

Lema 6.15. Matriki A_k in A_{k+1} pri QR iteraciji s premiki sta ortogonalno podobni.

Za hitro konvergenco moramo za premik σ_k izbrati čim boljši prebližek za lastno vrednost. Kaj če izberemo točno lastno vrednost?

Lema 6.16. Naj bo σ lastna vrednost nerazcepne zgornje Hessenbergove matrike A . Če je QR razcep $A - \sigma I = QR$ in $B = RQ + \sigma I$, potem je $b_{n,n-1} = 0$ in $b_{nn} = \sigma$.

Za premik izberemo čim boljši približek za lastno vrednost matrike A . Uporabljata se naslednji izbiri:

1. *Enojni premik:* za σ_k izberemo $a_{nn}^{(k)} = \rho(e_n, A_k)$. Primeren le za matrike z realnimi lastnimi vrednostmi.

2. *Dvojni oz. Francisov premik*: vzamemo podmatriko

$$A_k(n-1:n, n-1:n) = \begin{bmatrix} a_{n-1, n-1}^{(k)} & a_{n-1, n}^{(k)} \\ a_{n, n-1}^{(k)} & a_{nn}^{(k)} \end{bmatrix},$$

ki ima lastni vrednosti $\sigma_1^{(k)}$ in $\sigma_2^{(k)}$. Sedaj naredimo dva premika v enem koraku:

Algorithm 20: QR iteracija z dvojni premiki

Data: $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$

Result: Premaknjena matrika A

$A_0 \leftarrow A$

for $k = 0 : \infty$ **do**

izračunaj QR razcep $A_k - \sigma_1^{(k)} I \leftarrow Q_k R_k$

$A'_k \leftarrow R_k Q_k + \sigma_1^{(k)} I$

izračunaj QR razcep $A'_k - \sigma_2^{(k)} I = Q'_k R'_k$

$A_{k+1} = R'_k Q'_k + \sigma_2^{(k)} I$

end

---

7 Polinomska interpolacija

7.1 Uvod

Dane so točke $(x_0, y_0), \dots, (x_n, y_n)$, kjer so $x_0, \dots, x_n$ paroma različne. Iščemo funkcijo f , ki *interpolira* te točke, torej

$$\forall i \in \{0, 1, \dots, n\} \cdot f(x_i) = y_i.$$

7.2 Lagrangeva interpolacija

Pri polinomske interpolaciji iščemo polinom stopnje največ n , za katerega velja $p(x_i) = y_i$ za vse $i \in \{0, 1, \dots, n\}$. Tak polinom je *interpolacijski polinom* v točkah (x_i, y_i) . Točke $x_0, x_1, \dots, x_n$ so imenujemo *vozli*.

Če tak polinom iščemo v standardni bazi $1, x, x^2, \dots, x^n$, potem iščemo koeficiente kot rešitve sistema:

$$\begin{bmatrix} 1 & x_0 & x_0^2 & \dots & x_0^n \\ 1 & x_1 & x_1^2 & \dots & x_1^n \\ \vdots & & & & \\ 1 & x_n & x_n^2 & \dots & x_n^n \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a_0 \\ a_1 \\ \vdots \\ a_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} y_0 \\ y_1 \\ \vdots \\ y_n \end{bmatrix}.$$

To je *Vandermondova matrika*, ki je nesingularna za paroma različne točke $x_0, x_1, \dots, x_n$. Njena determinanta je $\prod_{0 \leq i < j \leq n} (x_j - x_i)$. Torej obstaja enolična rešitev, torej je interpolacijski polinom enoličen.

Izrek 7.1. Za paroma različne točke $x_0, x_1, \dots, x_n$ in vrednosti $y_0, y_1, \dots, y_n$ obstaja natanko en polinom p stopnje največ n , za katerega velja $p(x_i) = y_i$ za vse $i \in \{0, 1, \dots, n\}$.

Lagrangevi bazni polinomi so polinomi:

$$l_{n,i} = \prod_{j=0, j \neq i}^n \frac{x - x_j}{x_i - x_j}.$$

Te polinomi tvorijo razčlenitev enote in bazo za vse polinome stopnje n ali manj. Ker velja

$$l_{n,i}(x_j) = \delta_{ij},$$

interpolacijski polinom lahko definiramo na naslednji način:

$$p_n(x) := \sum_{k=0}^n y_k l_{n,k}(x).$$

Izrek 7.2. Naj bo f $n+1$ -krat zvezno odvedljiva. Če so $x_0, \dots, x_n$ paroma različne točke in je p interpolacijski polinom za f na $x_0, x_1, \dots, x_n$, potem velja:

$$f(x) = p(x) + \frac{f^{(n+1)}(\xi)}{(n+1)!} \omega(x),$$

kjer je

$$\omega(x) = (x - x_0)(x - x_1) \cdots (x - x_n) \quad \text{in} \quad \min\{x_0, x_1, \dots, x_n\} < \xi < \max\{x_0, x_1, \dots, x_n\}$$

7.3 Deljene difference

Definicija 7.3. Za paroma različne točke $x_0, x_1, \dots, x_k$ in funkcijo f je *delna difference* $[x_0, x_1, \dots, x_n]f$ vodilni koeficient mx^k interpolacijskega polinoma za f na točkah $x_0, x_1, \dots, x_k$.

Izrek 7.4. Za paroma različne točke $x_0, x_1, \dots, x_n$ lahko interpolacijski polinom za f zapišemo v obliki:

$$p(x) = [x_0]f + (x - x_0)[x_0, x_1]f + (x - x_0)(x - x_1)[x_0, x_1, x_2]f + \dots + (x - x_0)(x - x_1) \dots (x - x_{n-1})[x_0, x_1, \dots, x_n]$$

Uporabimo bazo $1, (x - x_0), (x - x_0)(x - x_1), \dots, (x - x_0)(x - x_1) \dots (x - x_{n-1})$. Tej obliki pravimo *Newtonova oblika interpolacijskega polinoma*.

Lema 7.5. Naj bodo $x_0, x_1, \dots, x_n$ paroma različne točke. potem velja:

1. $[x_0, x_1, \dots, x_n]f$ je simetrična funkcija glede na točke $x_0, x_1, \dots, x_n$, tj. vrstni red $x_0, x_1, \dots, x_n$ ni pomemben.
2. Deljena difference je linearni funkcional, tj.

$$[x_0, x_1, \dots, x_n](\alpha f + \beta g) = \alpha[x_0, x_1, \dots, x_n]f + \beta[x_0, x_1, \dots, x_n]g.$$

3. $[x_0, x_1, \dots, x_k]f = \frac{[x_0, x_1, \dots, x_k]f - [x_0, x_1, \dots, x_{k-1}]f}{x_k - x_0}$ za $k > 0$, $[x_0]f = f(x_0)$.

Zdaj lahko izračunamo deljene difference po trikotni shemi:

x_i	$[x_i]f$	$[\cdot, \cdot]f$	$[\cdot, \cdot, \cdot]f$
x_0	$F(x_0)$		
x_1	$F(x_1)$	$[x_0, x_1]f$	
x_2	$F(x_2)$	$[x_0, x_2]f$	$[x_0, x_1, x_2]f$

Opomba 7.6. Velja:

- $[x_0]f = f(x_0)$;
- $[x_0, x_1]f = \frac{[x_1]f - [x_0]f}{x_1 - x_0} = \frac{f(x_1) - f(x_0)}{x_1 - x_0}$. To je smerni koeficient premice skozi $(x_0, f(x_0))$ in $x_1, f(x_1)$.

Opazimo, če je f zvezno odvedljiva, je

$$\lim_{x_1 \rightarrow x_0} [x_0, x_1]f = f'(x_0).$$

Interpolacijski polinom $F(x_0) + \frac{F(x_1) - f(x_0)}{x_1 - x_0}(x - x_0)$ (sekanta) v limiti $x_1 \rightarrow x_0$ postane tangenta $f(x_0) + f'(x_0)(x - x_0)$.

Z uporabo limit lahko definicijo interpolacijskega polinoma razširimo na primere z večkratnimi točkami. Če se točka x_i pojavi m -krat, potem se moreta polinom in f ujemati v x_i in še v prvih $m - 1$ odvodih:

$$p(x_i) = f(x_i), p'(x_i) = f'(x_i), \dots, p^{(m-1)}(x_i) = f^{(m-1)}(x_i).$$

Če dopuščamo tudi ponavljanje točk, za deljene difference velja rekurzivna zveza:

$$[x_0, x_1, \dots, x_k]f = \begin{cases} \frac{f^{(k)}(x_0)}{k!}, & x_0 = x_1 = \dots = x_k, \\ \frac{[x_0, x_1, \dots, x_k]f - [x_0, x_1, \dots, x_{k-1}]f}{x_k - x_0}, & \text{sicer.} \end{cases}$$

Izrek 7.7. Za k -krat zvezno odvedljivo funkcijo f velja:

$$[x_0, x_1, \dots, x_k]f = \int_0^1 dt_1 \int_0^{t_1} dt_2 \dots \int_0^{t_{k+1}} f^{(k)}(\xi_k) dt_k,$$

kjer je

$$\xi_k = t_k(x_k - x_{k-1}) + t_{k-1}(x_{k-1} - x_{k-2}) + \dots + t_1(x_1 - x_0) + x_0.$$

Posledica 7.8. Za k -krat zvezno odvedljivo funkcijo f velja:

$$[x_0, x_1, \dots, x_k]f = \frac{f^{(k)}(\xi)}{k!},$$

ze nek $\min\{x_0, x_1, \dots, x_k\} \leq \xi \leq \max\{x_0, x_1, \dots, x_k\}$.

Lema 7.9. Za funkcijo f in točke $x_0, x_1, \dots, x_n$ in interpolacijski polinom p za f na teh točkah velja:

$$f(x) = p(x) + [x_0, \dots, x_n, x]f \cdot (x - x_0) \dots (x - x_n).$$

Posledica 7.10. Če p interpolira $(n+1)$ -krat zvezno odvedljivo funkcijo f na točkah $x_0, x_1, \dots, x_n$, potem velja:

$$f(x) = p(x) = \frac{f^{(n+1)}(\xi)}{(n+1)!} \cdot \omega(x),$$

za neki $\min\{x_0, x_1, \dots, x_n\} \leq \xi \leq \max\{x_0, x_1, \dots, x_n\}$. Pri tem je ξ odvisen od x .